

foto's Shutterstock

Wat kunnen we verwachten van burgerinitiatieven voor natuur en landschap?

Het woord burgerinitiatief duikt steeds vaker op. Actieve burgers wachten niet tot de overheid iets voor hen doet, maar nemen zelf het heft in handen als ze groen willen verbeteren of onderhouden. Tegelijkertijd is de vraag naar een bijdrage vanuit de participatiesamenleving terug te zien bij terreinbeherende organisaties, provincies en het ministerie van Economische Zaken. De verwachtingen over de bijdrage van georganiseerde burgers aan natuur, bos en landschap zijn soms hooggespannen. Maar is dat wel realistisch? Wij beschrijven in dit artikel de effecten die groene burgerinitiatieven hebben en reflecteren op wat dat betekent voor het natuurbeheer in Nederland.

— Thomas Mattijssen, Arjen Buijs, Birgit Elands (Wageningen University en Research)

> Via een zoektocht op internet, in media en in het veld hebben wij de doelen, activiteiten en werkwijze van ongeveer 250 groene burgerinitiatieven in kaart gebracht. Vijftig van deze burgerinitiatieven hebben we verder uitgediept via telefonische interviews met direct betrokkenen. In groene burgerinitiatieven organiseren burgers zichzelf om natuur- en landschapswaarden te realiseren, te beschermen of te beheren. Hoewel niet alle initiatieven in deze studie door burgers zelf zijn geïnitieerd, hebben burgers wel altijd een leidende rol. Ze stellen hun eigen doelen en organiseren zelf activiteiten om deze te realiseren. Het gaat hier dus niet om vrijwilligersgroepen die opereren in opdracht van derden. Een belangrijk

kenmerk van burgerinitiatieven is dan ook dat ze gedreven worden door wat burgers zelf belangrijk vinden. Deze doelen zijn zeer divers en komen niet altijd overeen met formele overheidsdoelen.

Omdat de effecten van burgerinitiatieven sterk afhankelijk zijn van hun doelen en activiteiten hebben we een typologie van groene burgerinitiatieven ontwikkeld waarbij we onderscheid maken tussen groepen die zich vooral richten op *beschermen* van natuur en landschap door middel van fysieke (beheer)activiteiten, terwijl andere groepen vooral proberen om hun doelen te bereiken door het *beïnvloeden* van beleid en beheer. Een derde groep richt zich vooral op het beter kunnen *beleven en gebruiken* van de natuur. Tenslotte zien we een aantal brede groepen die beschermen, beleven en beïnvloeden combineren. Op basis van dit onderscheid identificeren wij een aantal belangrijke ideaaltypen van groene burgerinitiatieven, zie tabel 1.

De effecten van groen burgerinitiatief
Met behulp van deze ideaaltypen hebben we gekeken naar de effecten van verschillende soorten groene burgerinitiatieven.

- **Natuurbescherming en biodiversiteit.** De meeste initiatieven in onze studie leveren een directe bijdrage aan natuurbescherming en biodiversiteit door het vergroten van het areaal of door kwaliteitsverbetering. Dit gebeurt incidenteel door zelf natuurontwikkeling te initiëren, maar meestal door een bijdrage aan onderhoud of door bijvoorbeeld actie te voeren tegen aantasting van bestaande natuur (wegaanleg, projectontwikkeling) tien procent richt zich hierbij volledig op het Natuurnetwerk Nederland, terwijl 29 procent gedeeltelijk binnen de NNN werkt.
- **Landschap en cultuurhistorie:** Ongeveer de helft van de initiatieven richt zich op het platteland, met een grote nadruk op behoud, bescherming en herstel van het cultuurhistorische landschap. Veel aandacht gaat uit naar karakteristieke landschapselementen zoals houtwallen, knotwilgen, bosjes en poelen.
- **Gebruik en beleving.** Een grote meerderheid van de burgerinitiatieven in de analyse realiseert fysieke effecten die bijdragen aan het menselijk gebruik van groen. Zo kunnen zij bijdragen aan het verbeteren van de toegang tot groen, het realiseren van faciliteiten voor recreatie en aan verfraaiing of verbetering van de directe leefomgeving van mensen.
- **Educatie en betrokkenheid.** Veel groene burgerinitiatieven dragen bij aan belangstelling en waardering voor de groene omgeving, het opdoen van kennis en vaardigheden, en het mobiliseren en activeren van mensen om zich in te zetten voor natuur en landschap. Natuureducatie wordt vaak gegeven aan lagere

scholen, maar ook aan individuele kinderen en buurtbewoners.

- **Sociale cohesie.** Hoewel het maar weinig wordt genoemd als doelstelling, zien we dat initiatiefnemers de sociale cohesie als effect optreden in ongeveer de helft van de groene burgerinitiatieven. We zien voorbeelden van sociale contacten die ontstaan via burgerinitiatieven, van het activeren van groepen zoals gehandicapten of immigranten, en in een enkel geval ook van integratie tussen verschillende sociale groepen.

Vrijwilligers ruimen afval uit het bos op.

Voorbeeld van een burgerinitiatief van natuurbeheer en ontwikkeling:

Natuurwerkgroep De Spaanse Ruiter zet zich met zo'n twintig vrijwilligers in voor natuur- en cultuurbehoud in het gebied tussen Klarenbeek, Tonden en Voorst. Ze werken aan het behoud en herstel van kleine landschapselementen zoals grafheuvels, houtwallen, hoogstamfruit, hagen en knotwilgen. Ook dragen ze bij aan beheer van heide en grasland. Een aantal leden van De Spaanse Ruiter voert daarnaast regelmatig overleg met gemeentes, landeigenaren, boeren en natuurbeschermingsorganisaties om te zoeken naar samenwerking in natuurbeheer.

Tabel 1: Ideaaltypische indeling van groene burgerinitiatieven

Type	Aantal initiatieven (Totaal=252)	Aantal betrokken burgers	Omvang # hectare	Omschrijving
Beschermen (N=91)				
Natuurbeheer	42	10 - 80	2 - 12	Fysiek beheren en beschermen van bestaand groen, soms kleinschalige omvorming of nieuwe elementen
Sociaal maatschappelijk	21	10 - 60	2 - 15	Combinatie van natuurbeheer met belangrijk sociaal doel, bijvoorbeeld zorgverlening of educatie
Soortbescherming	15	10 - 100	0,1 - 10	Beheer gericht op het beschermen van specifieke soorten zoals vogels, bijen of insecten
Eigenaarschap	7	20 - 50	1,5 - 20	Burgers verwerven formeel eigenaarschap over een bepaald gebied om het te beschermen
Natuurontwikkeling	6	20 - 80	1 - 8	Creëren van nieuw groen met ingrijpende functieverandering – 'groen voor grijs'
Beïnvloeden (N=87)				
Politiek	60	10 - 100	0,1 - 1000	Activiteiten gericht op beleidsbeïnvloeding via planvorming, lobbyen of protest
Verbrede politiek	27	10 - 100	0,1 - 500	Politieke activiteiten worden vanuit strategisch oogpunt gecombineerd met beheer of ontwikkeling van groen
Beleven (N=60)				
Buurtgroen	41	2 - 40	0,1 - 1,5	Omwonenden beheren gebruiksgroen binnen de bebouwde kom
Groenbeleving	19	2 - 30	0,1 - 3	Faciliteren van de beleving van natuur staat centraal, vaak naast bevorderen bewustwording en betrokkenheid
Breed (N=14)				
Breed	14	40 - 150	5 - 40	Grote langdurig bestaande groepen met brede doelen, vaak opgesplitst in werkgroepen

De concrete effecten van burgerinitiatieven verschillen sterk per type burgerinitiatief. Sommige hebben vooral ecologische effecten, terwijl andere ecologische en sociale effecten combineren (zie tabel 2). Dit wordt ook geïllustreerd door de voorbeelden in de groene kaders in dit artikel. Alle effecten, op sociale cohesie na, zijn van toepassing op Stichting Lingewaard Natuurlijk, terwijl het Buurtmoestuinproject Overvecht vooral effecten laat zien op het vlak van gebruik en beleving en sociale cohesie. De bijdrage van Bomenridders Leeuwarden heeft primair betrekking op natuurbescherming, Natuurwerkgroep De Spaanse Ruiter draagt bij aan zowel natuurbescherming als cultuurhistorie.

De betekenis voor de natuurbescherming

Uit ons onderzoek blijkt dat de directe bijdrage van groene burgerinitiatieven aan natuur en biodiversiteit vooralsnog relatief beperkt is. Het merendeel van de groene burgerinitiatieven levert weliswaar een positieve bijdrage, maar deze bijdrage is normaal gesproken van een andere ordegrootte dan de effecten van beheer door overheden en terreinbeheerders. Burgerinitiatieven zijn dan ook niet zozeer een vervanging van traditioneel beheer maar vooral

Voorbeeld van een burgerinitiatief van buurtgroen:

Buurtmoestuin Overvecht bestaat uit acht bakken die zijn geplaatst op een voorheen volledig betegeld plein in Utrecht. Een aantal buurtbewoners kwam met het idee om een gezamenlijke tuin aan te leggen om sociale cohesie in de buurt te vergroten. Dit initiatief is opgepakt en ondersteund door een stichting die een opvanghuis voor ongedocumenteerde migranten in de wijk heeft. Een groep van zo'n veertig mensen onderhoudt deze tuin. Om te mogen profiteren van de oogst moet er in de tuin gewerkt worden.

een belangrijke toevoeging hierop, met name buiten het Natuur Netwerk Nederland, in de directe nabijheid van de woonomgeving van betrokken burgers.

Op basis van de hier beschreven studie komt het Planbureau voor de Leefomgeving tot de ruwe schatting dat de bijdrage van burgerinitiatieven gericht op *beschermen* ongeveer 0,1 tot 1 procent van het grondoppervlak omvat ten opzichte van de bijdrage van overheden en terreinbeheerders. De effecten van initiatieven die gericht zijn op *beïnvloeden* kunnen groot zijn, maar moeten over het algemeen niet gezocht worden in het fysieke beheer van groen door burgers. De betekenis van burgerinitiatieven moet dan ook vooral gezien worden in de indirecte bijdrage die het levert aan natuurbeheer.

Tabel 2: Belangrijkste effecten per type burgerinitiatief

++ = zeer groot

+ = groot

o = beperkt of niet aanwezig

Bij groenpolitieke initiatieven is het effect vaak onzeker en sterk afhankelijk van het succes van beleidsbeïnvloeding. Vandaar de combinaties o/++ en o/+

Type	Natuurbescherming en biodiversiteit	Landschap en cultuurhistorie	Gebruik en beleving	Educatie en betrokkenheid	Sociale cohesie
Natuurbeheer en ontwikkeling					
Natuurbeheer	+	++	o	o	o
Sociaal maatschappelijk	+	+	+	++	+
Soortbescherming	+	o	o	+	o
Eigenaarschap	++	+	o	o	o
Natuurontwikkeling	++	+	+	o	o
Groenpolitiek					
Politiek	o / ++	o / ++	o / +	+	+
Verbrede politiek	o / ++	o / ++	o / +	+	+
Gebruiksgroen					
Buurtgroen	o	o	++	o	++
Groenbeleving	o	o	++	++	+
Breed					
Breed	++	++	o	++	+

Voorbeeld van een verbreed politiek burgerinitiatief:

Bomenridders Leeuwarden bestaat uit ongeveer tien vrijwilligers die zich inzetten om de onnodige kap van bomen in Leeuwarden te voorkomen en om mensen meer bewust te maken van het groen in de stad. Zij voeren juridische acties tegen het kappen van bomen. Door de jaren heen is er echter ook een werkrelatie met de gemeente ontstaan, en tegenwoordig overlegt de Stichting op regelmatige basis met de gemeente over kapplannen. Naast deze activiteiten planten de Bomenridders Leeuwarden ook zelf bomen aan en stimuleren ze bedrijven om dit ook te doen.

Groene burgerinitiatieven laten een breed palet aan effecten zien. Naast natuurbescherming en biodiversiteit realiseren ze veel andere maatschappelijke diensten, zoals recreatie, gezondheid, natuureducatie, sociale cohesie en cultuurhistorie. Kenmerkend daarbij is dat burgerinitiatieven van nature vaak een meer integrale benadering hanteren dan gebruikelijk is in beleid. Hierdoor dragen ze bij aan een verbreding van het natuurbeleid en een verankering in andere beleidsvelden zoals zorg, welzijn en werkgelegenheid. Er zijn enkele burgerinitiatieven waarbij natuurbescherming enigszins in de verdrukking komt, bijvoorbeeld door sterk toegenomen recreatie in de natuur of het cultiveren van verwilderd groen. Maar andere groene burgerinitiatieven laten juist zien dat sociale en ecologische effecten elkaar ook kunnen versterken.

Bovendien geven burgerinitiatieven natuurbetrokken burgers de mogelijkheid hun band met de natuur om te zetten in concrete daden. Hiermee bereiken ze vaak ook andere burgers die zelf wat minder betrokken zijn bij de natuur. Het draagvlak voor natuurbescherming kan hiermee dus vergroot worden. Dit is een belangrijk indirect effect van burgerinitiatieven en kan op de lange termijn ook bijdragen aan de steun voor het natuurbeleid van overheid en terreinbeheerders. Tenslotte kunnen burgerinitiatieven inhoudelijke vernieuwing teweeg brengen. Nieuwe uitvoeringsarrangementen worden uitgetoetst, lokale kennis wordt geïntegreerd met ecologische kennis van terreineigenaren. De band van de lokale bevolking met de natuur is hierbij de basis van activiteiten en wordt hiermee ook versterkt. Burgerinitiatieven kunnen daarbij ook als brug fungeren naar andere actoren. Via hun sociale netwerk worden bijvoorbeeld lokale bedrijven geactiveerd. Via deze weg, maar ook via bijvoorbeeld crowdfunding, kunnen sommige initiatieven honderden tot duizenden euro's per jaar mobiliseren.<

thomas.mattijssen@wur.nl

Het rapport van deze studie is te vinden op <http://edepot.wur.nl/374044>

Voorbeeld van een breed burgerinitiatief:

Stichting Lingewaard Natuurlijk heeft een vaste kern van ongeveer 150 vrijwilligers in de gemeente Lingewaard en is actief op vele fronten als het gaat om natuurbescherming en besluitvorming over natuur. Zo onderhouden zij landschapselementen en zorgen zij voor nestplaatsen voor vogels. Verder verzorgen zij alle natuurlessen aan basisscholen in de gemeente, zijn ze vaste gesprekspartner van de gemeente en nemen ze deel aan diverse gebiedsprocessen. De stichting is eigenaar van een eigen natuureducatiecentrum en een veldschuur met daarbij zo'n 150 moestuintjes. Lingewaard Natuurlijk draait volledig op vrijwilligers.